

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків
Одеський археологічний музей
Національної академії наук України
Відділ археології Північно-Західного Причорномор'я
Інституту археології Національної академії наук України
Державний архів Одеської області
Грецький фонд культури (Одеса)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XI

Одеса
ОНУ
2016

УДК 9(4-11)"632/1789"
ББК 63.3(4,5)2/5
С773

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 5 від 17 лютого 2016 р.

Стародавнє Причорномор'я. Випуск XI / Голов. ред. І. В. Немченко. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
2016. – 610 с.

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XI читань пам'яті професора П. Й. Каришківського, міжнародної конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 11–13 березня 2016 р. Випуск містить статті з проблем нумізматики, історії та археології Північного Причорномор'я, античної та середньовічної історії, візантинознавства, історії Європи раннього модерного часу, історіографії тощо. I–X випуски збірки виходили під назвою «Древнее Причерноморье».

Рецензенти:

Бруяко І. В. – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
Довгополова О. А. – д.ф.н., професор кафедри філософії природничих факультетів ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

Немченко І. В. – к.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
Дьомін О. Б. – д.і.н., зав. кафедри нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
Дзиговський О. М. – д.і.н., професор кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;
Кушнір В. Г. – д.і.н., декан історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова;
Луговий О. М. – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
Булатович С. А. – к.і.н., доцент;
Охотніков С. Б. – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
Руссов М. Д. – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи (Кишинів, Молдова);
Самойлова Т. Л. – к.і.н., зав. Відділом археології Північно-Західного Причорномор'я Інституту археології НАНУ;
Сминтина О. В. – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;
Сорочан С. Б. – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

ISBN 978-617-689-159-8

© Колектив авторів, 2016

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2016

А. А. Голик (Бердянськ)

**АРХЕОЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ Б.М. ГРАКОВА У
ПЕРШОТРАВНЕВОМУ ТА МАРІУПОЛЬСЬКОМУ РАЙОНАХ
ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У 50-Х РОКАХ ХХ СТ.**

Все більше набуває особливої актуальності історія дослідження археологічної спадщини Північного Приазов'я. В кінці ХХ – на початку ХХІ ст. побачили світ ряд публікацій, присвячених історії вивчення археологічних об'єктів, комплексів, локальних районів та окремим дослідникам – краєзнавцям та археологам. Це роботи В. Косикова¹, В. Папанової, А. Голика, К. Калиничекоко², В. Тимофєєва³, Г. Тощева⁴ та ін.

Дослідження Північного Приазов'я середини ХХ ст. тісно пов'язане з ім'ям Бориса Миколайовича Гракова (1899–1970 рр.), відомого археолога, скіфолога радянського періоду. Самостійну польову археологічну діяльність Б.М. Граков розпочав у 1925–1933 рр. у районах Поволжя та Приуралля. Перші дослідження на території України Борис Граков починає у 1937 р., коли керівництво МВІМК доручає йому очолити розкопки курганів поблизу Нікополя. Ці кургани почав розкопувати у 1931 р. Нікопольський краєзнавчий музей як охоронні, у зв'язку з будівництвом трубного заводу⁵.

У 1949-51 рр. під керівництвом Б.М. Гракова Скіфська степова експедиція Інституту історії матеріальної культури (далі – ІМК) АН СРСР провела три археологічні розвідки вздовж північного узбережжя Азовського моря. Разом з ним у розвідках приймала участь його дружина О.О. Кривцова-Гракова, кандидат історичних наук, археолог, спеціаліст із доби бронзи, співробітник Московського державного історичного музею. Протягом 1950-1951 рр. у роботі експедиції брав участь і співробітник Бердянського краєзнавчого музею О.Я. Огульчанський⁶.

Територіальні рамки дослідження – від Акимівського району Запорізької області до Маріупольського (Жданівського) району Донецької області.

Звіти Б.М. Гракова зберігаються у науковому архіві Інституту археології Національної Академії наук України⁷. В них надані підсумки археологічних розвідок, які проводились у 1950 та 1951 рр. від м. Ногайськ (м. Приморськ) Запорізької області до с. Будьонівка (м. Новоазовськ) Донецької області, а також надана інформація щодо розкопок курганів поблизу с. Преслав Приморського району Запорізької області у 1951 р.⁸ Зазначимо, що у зв'язку з активною абразією північного узбережжя Азовського моря частина археологічних

пам'яток, відкритих Скіфською степовою експедицією ПМК АН СРСР, втрачені. Але завдяки докладним звітам професора Б.М. Гракова та карті ми маємо можливість дізнатись про втрачене.

У 1950 р. Б. Граковим по маршруту Осипенко – Будионівка досліджено 62 пункти доби неоліту, бронзи, античних часів та раннього середньовіччя. У Першотравневому та Маріупольському районах експедиція виявила 18 селищ (табл.1), 4 курганних могильника, 3 кургани, 2 поховання та 8 пунктів знахідок фрагментів кераміки. Всі об'єкти відображені на підсумковій карті – «Карта разведок скифской экспедиции в Приднепровье и Приазовье в 1949-50 г.г.» (рис.1)⁹, яка подана разом зі звітом за 1950 р.

На ній позначено 148 об'єктів, з них 72 (№1-№72) досліджено в 1949 році та 75 (№73-№147) в 1950 році.

Таблиця 1

№ об'єкта у звіті	Античний період	Середньо віччя	Не датовані	Тип пам'ятника	Місце знаходження
99	+			Селище	р. Камишеватка, балка Юр'ївка
101	+			Селище	р. Камишеватка, балка Юр'ївка
102	+			Селище	р. Камишеватка, балка Юр'ївка
103	+			Селище	р. Камишеватка, балка Юр'ївка
107	+			Селище	Самарина балка
108	+			Селище	Самарина балка
109			+	Селище	Самарина балка
110			+		Лапинська балка
111			+		Серикова балка
112		+		Селище	Серикова балка
113	+			Селище	Серикова балка
115			+		Широкінська балка
118			+	Селище	Безіменна балка
119		+		Селище	Безіменна балка
121			+	Селище	р. Грузький Яланчик
125		+		Селище	м. Маріуполь
Всього	7	3	6		

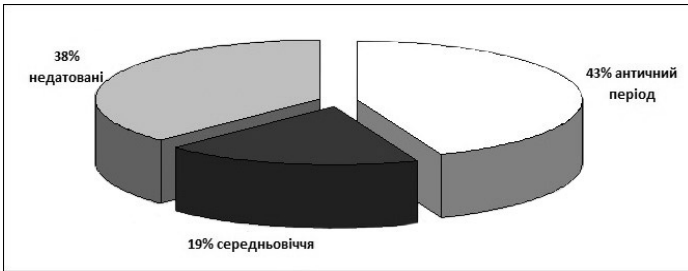

Рис.2

Таким чином, більшість фрагментів амфор знайдено на території селищ. Вірогідно, що у цих селищах населення було греко-римським.

Крім того, фрагменти античних амфор свідчать, що у Північному Приазов'ї в античний період існували жваві торгівельні відносини поміж місцевим населенням та античними поселеннями і містами-полісами Північних Приазов'я та Причорномор'я.

На сьогоднішній першочерговим завданням археологів та краєзнавців є всебічні дослідження пам'яток, які збереглися, відкритих Б.М. Граковим.

¹Косиков В.А., Божко Р.П. Мариупольский краевед Петр Митрофанович Пиневиц [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://parasoma.narod.ru/articles/pinevich_biography.htm.

⁶Папанова В.А., Голик А.А., Калініченко К.О. Нариси з історії та археології Бердянського краю. – Бердянськ, 2016.

³Тимофеев В.М., Клочко Р.В. Демян Якович Сердюков: народний вчитель, дослідник, музейний діяч (До 150-річчя з дня народження) // Музейний Вісник №12. – Запоріжжя, 2012. – С.172.

⁴Тощев Г.Н., Ельников М.В., Дровосокова О.В. Древности запорожского края. (Материалы к Своду памятников истории и культуры). – Запорожье, 2003.

⁵Виноградов Ю.Г., Яценко І.В. Археологічна діяльність Б.М. Гракова на Україні // Археологія. – 1990. - № 3. – С. 86.

⁶Папанова В.А., Голик А.А., Калініченко К.О. Указ. соч.– С.73.

⁷Граков Б.Н. Отчет Скифской степной экспедиции Института истории материальной культуры АН СССР // Научный архив ИА НАНУ. – 1950. – ФЭ 1.191.

⁸Граков Б.Н. Отчет Скифской степной экспедиции ИИМК об археологических раскопках и разведках 1951 г. // Научный архив ИА НАНУ. – 1951. – ФЭ 1.203.

⁹Голик А.А. Археологічні розвідки північного узбережжя Азовського моря у 50-х роках ХХ ст. // ССПК. Том XVIII. – Запоріжжя, 2015. – С. 201-206.